

Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg & Eva Österberg: *Offer för brott. Våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*. Nordic Academic Press, Lund 2002. 321 sidor. ISBN 91-89116-42-9.

När uppstår en brottsofferdiskurs i Sverige? När upptäcker man den oskyldiga människan? Vad innebär det att få sin identitet påverkad av upplevelsen att vara offer? Finns upplevelsen oavsett om det existerar en diskurs om brottsoffer eller ej? Frågor som dessa diskuteras av historikerna Eva Bergenlöv, Marie Lindstedt Cronberg och Eva Österberg i boken *Offer för brott* som är resultatet av ett projekt finansierat av Brottsofferfonden. Den består av flera empiriska delundersökningar som sammanfogats i en volym. Naturligtvis är det, som så ofta när flera författare skriver en bok tillsammans, svårt att foga samman delarna till en helhet utan alltför påtagliga skarvar. Men här har man lyckats ovanligt bra. Det är ingen monografi, men mer än en antologi.

Författarna diskuterar bl.a. målsäganderätten i ett historiskt perspektiv, sexualmoral och brottsstatistik, synen på incest, våldtäkt och barnamord från reformationen till nutid. Utgångspunkten har varit en problematisering av företeelsen brottsoffer på en rad olika sätt: ”som en i tiden bestämd politisk och social diskurs, förknippad med det moderna samhället; som rättspraxis där förmågan att urskilja den oskyldigt drabbade människan visat sig vara inte enbart ett modernt fenomen; som en fråga om samhällsmoral och normbildning i vidare mening under flera hundra år; slutligen som en mycket konkret verklighet där kvinnor, män och barn mötts i tragiska omständigheter, i smärta och tårar” (s. 7).

Huvudresultaten av delundersökningarna kan, som Eva Österberg påpekar i sitt slutkapitel, fångas under rubriken kontinuitet och förändring. En regelrätt brottsofferdiskurs, där staten tar ansvar för att offren får samhällelig hjälp, uppstod i Sverige först på 1970-talet i ett sekulariserat samhälle med en stark stat. Under medeltiden och 1500-talet stod part mot part och enskilt åtal dominerade. Så småningom blev rättskipningen mer professionell. Den handlade mindre om de olika parterna och mer om själva brottet, straffet och så småningom brottslingen. Engagemanget för offret på statlig nivå uppstod alltså sent i tiden tillsammans med de feministiska diskussionerna, som lyfte fram kvinnan som offer. Att man först på 1970-talet kan tala om en brottsofferdis-

kurs innebär emellertid inte att man tidigare förhöll sig kallsinnig till oskyldiga människors lidande.

Genom att studera ett antal konkreta rättsfall visar författarna att det fanns såväl olikheter som likheter mellan det tidigmoderna och det moderna samhället. Olikheterna har bl.a. att göra med att brotten och de inblandade personerna betraktades utifrån en religiös tolkningsram, medan tolkningarna under modern tid varit färgade av sociala och medicinska förklaringsmodeller. Likheterna består i att moralkoden aldrig accepterat grovt våld mot svagare personer. Incest, våldtäkt och barnamord har varit brott som häftigt debatterats under den undersökta perioden. Ingen av dessa brottskategorier har emellertid utgjort någon stor kategori, däremot har den kvantitativa relationen dem emellan växlat under historiens lopp.

Materialet ger vid handen att våldtäkt alltid har betraktats som ett grovt brott, om klar bevisning förelegat. Bergenlövs analys visar, till skillnad från annan forskning, att våldtäkt har uppfattats som ett brott mot kvinnans individuella ära. Hon var inte enbart sin makes eller släkts egendom; hon var också en individ som blev kränkt då hennes sexuella oskuld berövades henne. Därigenom var våldtäkt också ett brott mot samhällets och Guds ordning. Då som nu var det svårt för en kvinna att framgångsrikt driva ett våldtäktsmål, om hennes ord stod mot mannens. Därför har kvinnor sannolikt ofta låtit bli att anmäla brottet i äldre tid likaväl som idag.

När det gäller incestmålen är de förändringar som skett påtagliga. Från början av 1600-talet fram till 1800-talet definierades incest vanligen som sexuella relationer mellan vuxna, ofta ingångna av fri vilja. Förbudet mot incest grundades på den mosaiska lagen och brotten betraktades som brott mot Gud. I modern tid har dessa frivilliga relationer avkriminaliserats parallellt med att släktbegreppet blivit snävare. Fortfarande betraktas dock sexuella relationer mellan en vuxen och en närstående minderårig som incestbrott. Det faktum att den svagare parten fram till 1937 betraktades som medbrottsling och inte som offer, kan idag tyckas både grymt och märkligt. Emellertid visar Lindstedt Cronberg i en av bokens studier att rättspraxis i sådana mål kunde vara mer human också i äldre tid. Således kunde den oskyldiga människan urskiljas även då.

Barnamord betraktades på 1600- och 1700-talen som ett allvarligt samhällsproblem. Eftersom sexualitet utom äktenskapet var kriminaliserad vid den tiden, låg det nära till hands att misstänka unga ogifta kvinnor för barnamord om deras i lönn födda barn inte överlev-

de. Under 1800-talet avkriminaliserades emellertid utomäktenskapliga sexuella relationer och 1861 avskaffades dödsstraffet för barnamord. Man började visa en större förståelse för ogifta mödrars sociala, ekonomiska och psykiska omständigheter, även om modern inte betraktades som ett offer. Det späda barnet som dödades har däremot sannolikt alltid betraktats som ett offer. Barnets värde kom att inskräpas än mer i och med 1864 års strafflag, även om barnet säkerligen ansetts skyddsvärt också tidigare.

Omtanken om barnen blir av och till tydligare i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Här kan man alltså ana tankegångar som föregriper den moderna brotts-offerdiskursen. Bakgrunden till förändringen är naturligtvis komplex. Kanske, skriver Österberg, har den att göra med en större förmåga att betrakta de drabbade familjerna med medkänsla, en tendens att individualisera och därmed också synliggöra barn som individer samt med en merkantilistisk befolkningspolitik som värmade om den framtida arbetskraften. Man kan även tänka sig att det handlade om en förfining av lagstiftningen och ett ökat behov av att i en professionell juridik precisera och differentiera sådant som förr betraktats som självklart.

Offer för brott tar upp många centrala aspekter som rör synen på våld och offer i rättskipning och rättspraxis. Naturligtvis är det svårt att exakt komma åt den konkreta praktiken i förlutna tid, men de olika delstudierna ger många exempel på konkreta rättsfall där lag och praxis inte alltid följdes åt. Just närläsningen och analysen av dessa rättsfall tillhör bokens stora förtjänster. Eftersom forskning om våld utgör ett stort fält, kan man knappast begära att författarna skall hänvisa till fler våldsstudier och forskare än vad som är relevant för deras respektive studier. Ändå saknas en och annan referens som exempelvis till sociologen Eva Lundgrens forskning om våld mot kvinnor idag. Studierna spänner ju över en lång tidsperiod – från reformation till nutid – där referenser till aktuell nordisk forskning om våld i samtiden har sin givna plats. Med fördel kunde också resonemangen om den manliga könsmaktens kontinuitet och förändring ha getts ytterligare utrymme.

Resonemangen kring teoretiska ingångar och begrepp är i stort sett tillfyllt. Vissa saker kunde emellertid ha förtydligats. Exempelvis borde Lindstedt Cronberg ha diskuterat begreppet *berättelse* utförligare. Hon talar bl.a. om ”min berättelse” och ”domböckernas berättelser” (s. 171). Som folkloristiskt skolad etnolog undrar man genast vad som avses. Här kunde författaren haft hjälp av Inger Lövkronas resonemang om

berättelser och narrativitet i studien om Annika Larsdotter (1999). Vidare saknar man ibland korshänvisningar mellan de olika kapitlen. Flera av författarna är nämligen inne på liknande resonemang, varför det hade varit bra om de hänvisat till varandra i större utsträckning än som nu är fallet.

Språkligt sett är boken välskriven, bortsett från några enstaka skönhetsfläckar. När man läser vetenskapliga texter av god kvalitet, studsar man t.ex. vid uttryck som ”avslut” och ”öppna för”. De utgör en form av stilbrott som bör undvikas. Vidare må neologismer som ”förvetenskapliga” (s. 292) vara talande, men de är klumpiga och osköna. Detta är dock småsaker i det stora hela.

Avslutningsvis vill jag framhålla att *Offer för brott* är en intressant och viktig bok, som bygger på väl genomförda delundersökningar. Våldsforskningen behöver historiska perspektiv av detta slag. Diskussionen om rättskipning och rättspraxis i tidigmodern och modern tid är central, om vi skall förstå den debatt som idag förs om våld och brottsoffer. Boken bör därför läsas av alla som intresserar sig för och forskar om kön, makt och våld. Och den bör läsas över ämnesgränserna.

Birgitta Meurling, Uppsala

Med börd, svärd och pengar. Eliters manifestation, maktutövning och reproduktion 1650–1900. Gudrun Andersson, Esbjörn Larsson & Patrik Winton (red.). Oposcula Historica Upsaliensia 29. Swedish Science Press, Uppsala 2003. 210 s., ill. ISBN 91-506-1656-0.

När elva historiker (åtta män och tre kvinnor), varav de allra flesta från Uppsala universitet, går samman under temat elit i en antologi gör de det utifrån ett relationellt elitbegrepp. Eliten blir, menar de således, bara elit i relation till andra grupper; den måste dessutom för att vara elit vara exklusiv, ha ett elitmedvetande och uppleva och manifestera sin ställning, inneha och använda maktresurser samt sträva efter att reproducera makten. Avsikten med studien är, säger författarna vidare, att studera något mer än bara ekonomiskt inflytande hos en grupp. Därför fokuseras de sociala relationerna och manifestationer av status för att skapa förståelse för ”hur dominansens praktik” fungerar. De understryker också att det finns många elit. Boken handlar alltså inte bara om centralt politiska grupper utan även om lokala sådana. Den handlar heller inte bara om män som elit utan också, om än i ganska ringa grad, om